

1913'TE FAİK SABRİ BEY'İN GÖZÜNDEN ALMANLAR VE ALMANYA

Şayan ULUSAN

Yrd.Doç.Dr., Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, öğretim üyesi, e-posta: sayanulusan@gmail.com

Özet

Türk-Alman ilişkilerinin temeli köklü bir geçmişe sahiptir. II.Abdülhamid ile başlayan yakın ilişkiler, Genç Türkler, İttihad ve Terakki ile de devam etmiştir. I.Dünya Savaşı'na birlikte giren Türkler ve Almanlar, II.Dünya Savaşı'nda Türkiye'nin 'savaş dışı' kalmak istemesiyle revizyonist ve anti-revizyonist devletler grupları içinde yer almışlardır.

Coğrafyacı olan Faik Sabri (Duran) Bey ise, yaklaşmakta olan I.Dünya Savaşı arefesinde, Almanya ve Almanları değerlendiren bir konferans vermiştir. Burada Faik Sabri Bey tarafından Almanya'nın gelişmesini sağlayan etkenlerin detaylı bir şekilde verildiği görülmektedir. Buna istinaden kendisine göre, Almanların 'çok disiplinli' olmaları bunda çok etkindir. I.Dünya Savaşı öncesinde Osmanlı Devleti'nin Almanya'ya bakışı dikkate alındığında, Faik Sabri Bey'in değerlendirmeleri de bu doğrultuda ele alınabilir.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Almanlar, Faik Sabri Bey(Duran), Osmanlı Devleti.

Abstract

Germany And Germans From The Perspectives Of Faik Sabri Bey In 1913

The basis of Turco-German relations goes back to the very earlier history. The close relationship with Germany began with Abdülhamid II and continued throughout the time of the Young Turks (Genç Türkler) and Committee for Union and Progress (İttihad ve Terakki). The Turks and Germans who took part in the I. World War in the same party, split into two different wings as revisionist and anti-revisionist with Türkiye's decision "to stay out of war" in The II World War.

Faik Sabri (Duran) Bey, who was essentially a geographer by that time, gave a conference on Germany and Germans in the eve of I. World War. It can be seen from Faik Sabri Bey's speech that he has carefully identified the factors of the development of Germany in detail. For him, one of the essential factors for German development was "the German discipline" in their life and work. Taking into account the Osmanlı's perspective to Germany in the eve of I. World War in Osmanlı, Faik Sabri Bey's view on Germany may be interpreted in the same line.

Key words: Germany, Germans, Faik Sabri Bey(Duran), Osmanlı State.

I. Giriş

a. Türk-Alman İlişkileri

Türk-Alman ilişkileri köklü bir geçmişe dayanmaktadır. Alman birliğinin tamamlanmasından sonra II.Abdülhamid döneminde başlayan yakın ilişkiler¹, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Genç Türklerle daha da artmıştır. Böyle bir yakınlaşma I.Dünya Savaşı öncesinde ve sırasında Almanların Türkler üzerindeki nüfuzlarının iyice artmasına sebep olmuştur² ve bilindiği üzere Osmanlı Devleti'nin I.Dünya Savaşı'na Almanya'nın yanında katılmasına diğer etkenlerle birlikte bu durumda payı yüksek olmuştur.

Alman İmparatoru II. Wilhelm, 1889 ve 1898 yıllarında iki kez İstanbul'a gelmiş ve bu ziyaretler iki ülke ilişkilerini belirleme de etkili olmuştur, Çünkü, II.Wilhelm 1898'de ki ziyaretinde Suriye ve Filistin'e de gitmiş ve Abdülhamid'i dünya Müslümanlarının başı diye niteleyerek, Abdülhamid'in İslâmcılık siyasetini desteklemiştir³.

1889 tarihiyle birlikte Alman İmparatoru II.Wilhelm'in yeni dünya politikasında Osmanlı Devleti'nin önemli bir yeri olmuştur. 'Sömürgeci' Almanya ile diğer Avrupa devletlerinin sömürgeleri arasında Osmanlı Devleti bulunuyordu. Ayrıca, Kayzer İstanbul'da diplomatik bir boşluk olduğunun farkındaydı. Çünkü, Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile olan münasebetlerinde 1878'de Kıbrıs ve 1882'de de Mısır'ın bu devlet tarafından işgal edilmesiyle bir uzaklaşma oluşmuştu. II.Wilhelm, İstanbul ile Londra arasında oluşan bu boşluğu doldurmakta kararlı olmuştur. Üstelik, Osmanlı yöneticilerinin de Almanya'ya yakınlık duymalarındaki en büyük etken, Almanya dışındaki devletlerin izledikleri dış politikalarının Osmanlı Devleti'nin varlığını tehdit edecek şekilde değişmesi olmuştur⁴. Bu sebepten ki, II.Abdülhamid, uyguladığı İslâmcılık politikasını bu Avrupalı güçlerin Osmanlı Devleti üzerindeki yayılcı siyasetlerini durdurabilmek için baskı aracı olarak kullanmıştır⁵.

Bu dönemden sonra Almanya-Osmanlı Devleti yakınlaşması iyice hissedilmektedir. Bunun en güzel örneği, iki devlet arasındaki ekonomik ilişkilerin gelişmesidir. 1880'lere kadar Alman ticareti Osmanlı ticaretinde etkisini gösterememiştir. 1887'de İngiltere'nin Osmanlı ticaret hacmindeki yeri %61, Fransa'nın %18 iken Almanya'nın sadece %6 idi. 1910'a gelindiğinde ise, İngiltere'nin payı %35'e düşerken Almanya'nın ki %21'e yükselmiştir. Almanya'nın müttefikleri olan Avusturya'nın da payının %21 olduğu dikkate alınırsa, Osmanlı ticaretindeki Cermen payının %42 ile ilk sıraya yükseldiği görülmektedir⁶.

¹ Sultan Abdülhamid (Tahsin Paşa'nın Yıldız Hatıraları), İstanbul, 1990, s.70-71.

² Ramazan Çalık, *Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa (1919-1923)*, Ankara, 2004, s.101.

³ 21. Yüzyılda Sultan II.Abdülhamid'e Bakış, (haz: Mehmet Tosun), İstanbul, 2003, s.314.,

⁴ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diploması Tarihi Üzerine Bir Deneme)*, Ankara, 2000, s.254-255.

⁵ 21.Yüzyılda..., s. 325.

⁶ Sander, a.g.e., s. 256.

Bunun yanında Osmanlı Devleti'nin de Almanya ve Avusturya'ya olan ihracatı artmıştır⁷.

Ayrıca, II.Abdülhamid'in, devletin yıkılmasını engelleyecek politika olarak uygulamak istediği Panislâmizm formülü iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde etkili olmuştur. Çünkü, II.Abdülhamid, Müslüman ülkelerde sömürgesi olmayan ve Müslümanlara karşı dost görünmeyi başaran Almanya'yı da müttefik olarak kabul etmiştir. Bunun doğrultusunda 1903 yılında İstanbul'dan Bağdad'a kadar olan demiryolu yapımı projesi Alman şirketine verilmiştir⁸.

İki devlet arasındaki bu yakın ilişkiler Alman İmparatoru ile Osmanlı Padişahı arasındaki yakınlığa dayanmaktaydı. II.Abdülhamid'in 1909'da tahttan düşürülmesiyle Almanya'nın Yakındoğu politikası da sınırlandırılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra İngiltere, Fransa ve Rusya'nın Osmanlı Devleti'ne karşı olan işgalci tutumları, Osmanlı yöneticilerini tekrar Almanya'ya yaklaştırmış ve bu iki devlet sonunda yıkılmak üzere, I.Dünya Savaşı'na birlikte girmişlerdir⁹.

Türk-Alman ilişkileri, Osmanlı Devleti ile İtilaf devletleri arasında imzalanan 30 Ekim 1918 tarihli Mondros Mütarekesi ile sona ermiştir. Bunun sebebi , mütarekenin 23.maddesi olmuştur. Bu madde ayrıca Türkiye'den Almanya ile olan bütün ilişkilerini bitirmesini istemektedir. Hatta İtilaf devletleri Türkiye'de kalan Alman askerlerini 1918'in sonlarında göz altına almıştır. Alman büyükelçiliği de mütarekenin bu maddesi gereğince Aralık 1918'de kapatılmıştır.

1918-1922 yılları arasında iki ülke arasında resmi olmasa da ferdi bazı ilişkiler olmuştur. Resmi ilişkilerin tekrar başlaması ise 1924 yılında olmuştur. İki devlet, eski sıcak ilişkileri yeniden kurmak ve koparılan bağları tesis etmek için 1924'de Alman-Türk Dostluk Anlaşması'nı imzalamışlardır. Bu Antlaşmayla yaklaşık altı yıldır kesik olan iki ülke arasındaki siyasi ve diplomatik ilişkiler yeniden kurulmuştur. Hatta Musul meselesinde Almanya, Türkiye'ye karşı İngiltere'nin yanında yer almaktan kaçınmış, bu konuda Türkiye ve İngiltere arasında dengeli bir politika izlemeye gayret göstermiştir¹⁰.

1933'den itibaren uluslararası politikaya hakim olan ve II.Dünya Savaşı'na dek süren revizyonist ve anti-revizyonist devletler grubu arasındaki ekonomik, siyasi, ideolojik ve askeri mücadele, bir İngiliz-Alman rekabeti olarak ortaya çıkmıştır¹¹.

II.Dünya Savaşı öncesinde ve savaş esnasında da Türkiye statükonun korunması taraftarı olduğu için anti-revizyonist tarafta olmayı tercih etmiştir. Bu sebeple I.Dünya Savaşı'nda Almanya ile birlikte olan Türkiye II.Dünya Savaşı'nda Almanya'nın yanında yer almamıştır.

⁷ İlber Ortaylı, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 1995, s. 200.

⁸ Sander, **a.g.e.**, s. 256-257.

⁹ Sander, **a.g.e.**, s. 258.

¹⁰ Cemil Koçak, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Ankara, 1991, s. 9; 247; Çalık, **a.g.e.**, s.101-103.

¹¹ Koçak, **a.g.e.**, s.98; Georges Langlois vd., **20.Yüzyıl Tarihi**, İstanbul, 2000, s. 224-227.

Ancak savaşın sonlarına doğru İngiltere'nin artan baskısı neticesinde, T.B.M.M., 1944'de 2 Ağustos Çarşamba gününü 3 Ağustos Perşembe'ye bağlayan gece yarısından itibaren Almanya ile siyasi ve ekonomik ilişkilerin kesilmesine dair kararı oy birliği ile almıştır¹².

Bilindiği üzere , II.Dünya Savaşı'ndan sonra oluşan 'Soğuk Savaş' döneminde de Türkiye, Sovyet tehditlerine karşı Amerika'nın yanında bir politika izlemiştir. Savaş sonunda ikiye ayrılan Almanya ile ilişkileri ise bu durumun doğrultusunda bir gelişme göstermiştir. Batı ve komünist yönetim altına giren iki Alman cumhuriyetinden Türkiye dolayısıyla komünist bloktan uzak durmuştur. 1991'de Sovyet Rusya'nın dağılması ve komünist bloğun da zayıflamasıyla birleşen Almanya ile bu kez Türkiye'nin ilişkilerini Avrupa Birliği düzenler bir nitelik almıştır.

b.Faik Sabri (Duran)Bey

Coğrafyacı ve yazar olan Faik Sabri (Duran) Bey (1882-1943), Üsküdar doğumludur. İlk (Ravzaj Terakki) ve orta öğrenimini(Üsküdar İdadisi) İstanbul'da yaptıktan sonra 1908'de Fransa'ya gönderilmiştir. Faik Sabri Bey'in, ilk öğretim dönemlerinde bile coğrafyaya karşı olan ilgisini, Japon filosofunun İstanbul'u ziyaretinde görebilmekteyiz. Birkaç Japon subayının okulunu ziyaret ettiğinde küçük Faik Sabri'nin tahtaya çizmiş olduğu düzgün Japonya haritası ve Japonya hakkında verdiği bilgiler Japonların dikkatini çekmiş ve onu gemilerine davet etmişlerdir. Japonlar kendisine ipekli kağıtlara basılmış Japonya resimleri hediye etmişlerdir¹³.

1912 yılında Sorbon Üniversitesi'ndeki öğrenimini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönerek burada İstanbul Darülfünunu Edebiyat Fakültesi'nde coğrafya öğretmenliği yapmıştır. Hatta üniversitede coğrafya şubesinin açılmasına ve ayrıca I.Dünya Savaşı sırasında Almanya'dan getirilen profesörlerden Obst ile birlikte İstanbul Coğrafya Enstitüsü'nün kurulmasına öncülük etmiştir. 1920'den sonra da idari hizmetler ve öğretmenlikte bulunmuştur. Bunların arasında Mülkiye Mektebi, Yüksek Muallim ve Maliye Mektepleri bulunmaktadır. Coğrafyanın Türkiye'ye yerleşmesinde katkıları olan Faik Sabri Bey, 1941'de I.Coğrafya Kongresi'nin çalışmalarına katılmıştır ve Türk Coğrafya Kurumu'nun kurucuları arasındadır. Başlıca eserleri; Osmanlı Coğrafya-i İktisadisi(1913), Çocuklara Coğrafya Hikayeleri (1914), Çocuklara İlk Devriâlem (1914), Asya, Asya-i Şarki, Adaları, Afrika (1915), Yeni Avrupa Coğrafyası (1915), Amerika ve Avustralya (1916), Hayvanlar Alemi (1934), İstanbul'dan Londra'ya:Şileple Bir Yolculuk (1934), Bir Türk Kızının Amerika Yolculuğu (1935), Yeryüzü ve Gökyüzü (1935), Akdeniz'de Bir Yaz Gezintisi (1938), İnsanlar Alemi (1939), Kaşifler Alemi (1944), Coğrafyaya

¹² Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2 Ağustos 1944 Tarihli Toplantısı, y.y.y., 1944, s.20; M.Saffet Engin, İkinci Büyük Savaşta Almanyada Gördüklerimiz, İstanbul, 1945, s. 88.

¹³ Cemal Arif Alagöz, "Faik Sabri Duran'ın Hayatı", Ulus, Ankara, 1 Mayıs 1943, s.2.

İlk Adım (1934), Atlaslar: İlk Atlas, Orta Atlas, Büyük Atlas (1937). Ayrıca Faik Sabri Bey çeşitli ölçeklerde Asya, Avrupa ve Türkiye haritaları da hazırlamıştır¹⁴.

Bunlardan “Avrupa” adlı eserinin önsöz kısmında, Faik Sabri’nin ilk cümleleri şunlardır; “ Coğrafya bu son senelerde mühim bir değişime uğradı. Bundan otuz sene evvelki şekilden artık çıktı ve son tereddütlerini atarak asıl maksad ve gayesine kavuştu. Mevcut ilimler arasında kendini mühim bir yer hazırladı. Bilinmeyen esaslara dayanan eski coğrafyanın karışık ve faydasız tekerlemeleri ile artık yetinilemez. Bundan böyle öğretmenler derslerinde öğrencilerine yalnız isim ezberlemekle vakit geçiremezler. Kıtalar, memleketler hakkında öğrencilerde unutulmaz hatıralar uyandırmaya, zihinlerde kalıcı izler bırakmaya, doğal olayları, çevrenin tesirini araştırmayı ve açıklamayı onlara alıştırmaya borçludurlar. Çünkü bugünün coğrafyası, yalnız ruhsuz isimler, uzun ve manasız rakamlar coğrafyası değil; fikirler, muhakemeler, mülâhazalar coğrafyasıdır...”¹⁵.

Faik Sabri Bey’in üniversite de verdiği dersler hakkında şu konuda ayrıca önem arz etmektedir; üniversitede karma eğitimin başlamasıyla İnas Dârülfünûnu’nda okuyan kızlar, kendilerine verilen eğitimin erkek öğrencilerden daha az olduğunu düşündükleri için, Şükûfe Nihal başkanlığında bir öğrenci heyeti maarif nâzırı Ali Kemal’i ziyaret etmiştir ve erkeklerle birlikte öğrenim görme isteklerini kabul ettirmişlerdir. Bu uygulama 1918-1919 öğretim yılında gerçekleşmiştir. Bu uygulama öncelikle coğrafya şubesinde Faik Sabri Bey’in dersinde, kapıda nöbetçiler tutularak yapılmış, diğer şubelere de örnek olmuştur¹⁶.

Faik Sabri Bey, Übeydullah Esat ile birlikte “Musavver Muhit” ve “Resimli Kitap” dergilerini çıkartmıştır¹⁷. Ayrıca, 1932 yılın da Zekeriya Sertel ile birlikte “Hayat Ansiklopedisi” ni çıkartmıştır¹⁸.

II. “Almanya ve Almanlar”

(Almanların Seciyyeleri; Suret-i Terakkileri)

Darü’l-fünun Salonun’da Verilen Konferans

17 Mayıs 329¹⁹

¹⁴ Alagöz, a.g.m.; http://www.kenthaber.com/Arsiv/IzBirakanlar/Istanbul/Uskudar/IzBirakan_1474.aspx (14.06.2007);

Ramazan Özey, “ Osmanlı Ortaöğretiminde Coğrafya”, <http://www.ramazanozey.net/yazilar/yazidetay.asp?id=166> (14.06.2007);

<http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1947.htm> (14.06.2007);

http://www.tck.org.tr/corporate_index.php?corporate_id=13&action=read (14.06.2007).

¹⁵ BOA, DH.EUM.SSM., 59/ 37, I.N.1336(H); Ramazan Özey, “ Osmanlı Ortaöğretiminde Coğrafya”, <http://www.ramazanozey.net/yazilar/yazidetay.asp?id=166> (14.06.2007).

¹⁶ Şefika Kurnaz, “ Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadınların Eğitimi”, <http://www.yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/14.htm> (14.06.2007).

¹⁷ Alagöz, a.g.m.; <http://www.golge-fanzin.com/forum/viewtopic.php?=&p=201> (14.06.2007).

¹⁸ <http://www.genelkultur.ansiklopedisi.net/zekeriya-sertel/7822> (14.06.2007).

Faik Sabri Bey, 17 Mayıs 1329/ 30 Mayıs 1913 yılı Cuma günü Darülfünun Salonu'nda "*Almanya ve Almanlar*" başlıklı bir konferans vermiştir.

Bu konferansta, Faik Sabri Bey Almanya'nın 15.yüzyıldan 19.yüzyıla kadar geçen dönemdeki durumundan kısaca bahsederek konuya giriş yapmaktadır. Almanya bu dönemde pek çok savaşlarla, istilalarla karşılaşmış ve barış ortamını bulamamıştır. Cermen İmparatorluğu dağılmış, iktidar kavgaları artmıştır. Bu durumdan halk oldukça zarar görmektedir. Şimdi Almanya İmparatorluğu'nu oluşturan arazi de o dönemlerde bulunan nüfus 25 milyon kadardır. Bu nüfusun dörtte üçü kırsal bölgede yaşamaktadır ve köylülerin üçte ikisi tarımla uğraşmaktadırlar²⁰.

Bu dönemin Almanya'sındaki tablo; nüfus dağınık, ülke fakir, sermaye az, sanayi ise yok denecek kadar azdır. Taşımacılık çok azdır. Mesela, 1816'da Prusya'da yolların uzunluğu 523 mili geçmemektedir. Bunların büyük bir çoğu da harap durumdadır. Ayrıca Viyana Muahedesi, Almanya'yı siyasi ve ekonomik olarak darmadağın etmiştir. İç ticaret 38 gümrük hattı ile çalışamaz hale gelmiştir. Bu sebeple bu dönemde Almanya'da ticaret ve sanayinin gelişmesine pek ihtimal verilmemektedir²¹.

Bunun yanında gerek sanayi gerekse tarım tam anlamıyla birbirlerinden ayrılmamıştı. Yani, tarımla uğraşan bir köylü kendisine gerekli olan eşyaları yine kendisi yapmakta, bir çok küçük işçi ve zanaatkar da gereksinimleri için ziraat yapmak zorunda kalmaktaydı.

Faik Sabri Bey, Almanya'nın siyasi yapısı üzerinde önemle durmaktadır. Almanya'nın kesin sınırlarının olmaması ve bir çok devletçiklerden oluşuyor olması, O'na göre Almanya'nın tek vücut bir kitle olmasını engellemekteydi.

Bu durumu yani kesin sınırı sadece kuzeyde Baltık ve Kuzey Denizi sağlamaktaydı. Güney, batı ve doğu sınırları net değil idi. Cermenler sınırlardan kolayca dışarıya taşmışlardı.

Bu dağınık durum belki sahip oldukları hakimiyetten dolayı başlangıçta güzel gelebilirdi, ancak daha sonraları bu dağınıklık derebeylerin ve ardından küçük küçük hükümetlerin oluşmasına sebep olmuştur. Mesela, Bavyera, Wurtemberg, Bad, Hess ve Saks böyle bir nehir etrafına toplanmış, dağlar ve tepelerden meydana gelmiş yerlerde kurulmuşlardır²².

Ancak, 19.yüzyılın son yarısında Almanya büyük bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmeden İngiltere ve Amerika oldukça rahatsız olmuşlardır. Sanayisi çok büyüyen Almanya'nın ordusu da en mükemmel halini almıştır. Buna dayanarak Alman İmparatorları, "*Dünyada hiçbir mesele Almanya'nın ve Alman*

¹⁹ **Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar** (İki konferans), Konferans Kütüphanesi, 1329.

²⁰ **Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar**, s.39-40.

²¹ **Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar**, s.40-41.

²² **Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar**, s. 41-43.

İmparatoru'nun müdahalesi olmaksızın halledilemez" diye pek çok defalar açıklamalarda bulunmuştur²³. Zaten 1890'lardan itibaren Almanya kendisini dünyanın gelecekteki efendisi olarak görmeye başlamıştır. Uluslar arası her olayda *arbiter mundi (dünya hakemi)* olarak yerini alıyordu. II.Wilhelm'in "dünya hakimiyeti" sloganı da Almanya'da etkili olmuştur²⁴.

Faik Sabri Bey, Almanya'nın bu seviyeye nasıl gelmiş olabileceğine dair değerlendirmelerde bulunmaktadır. İlk olarak tarımın öneminden bahsetmektedir. O'na göre Almanya'yı ilerleten ziraatını islah etmesiydi. Bu tarihlerde İngiltere'de sanayi ilerlemeyi ve halk da büyük şehirlerde toplanmaya başladığından, Almanya İngiltere'ye bol miktarda hububat göndermiştir. Yine, Flemenk ve İskandinavya ülkeleri de Almanya'dan zirai ürünler talep etmişlerdir. Böylece bu durum Almanya'da tarımın ilerlemesine vesile olmuştur. Tarımın gelişmesi de ülkenin önünü açmıştır.

1816'dan 1845'e kadarki 29 sene zarfında Almanya'nın nüfusu 25 milyondan 34,5 milyona çıkmıştır. Bu gelişme devam etmiş ve 1872'de 41 milyon olan nüfus, 1905'de 60 milyona, 1910'da ise 64 milyona ulaşmıştır. Fransa'da 1872'de nüfus 36 milyon olduğu halde 1910'da ancak 39 milyona çıkabilmiştir²⁵.

Faik Sabri Bey'e göre, istatistikler Fransa'da bir yıl boyunca meydana gelen doğum oranının Almanya'da sadece bir haftada meydana geldiğini göstermektedir. Faik Sabri Bey'e göre bir ülkenin ilerlemesi doğum oranının artmasıyla yakından ilgili gözükmektedir.

Faik Sabri Bey, Almanya'dan yapılan göçlere de değinmektedir. 1881'den 1892'ye kadar her yıl ortalama 120-150 bin kişinin Almanya'dan göç ettiğine dikkat çekerek, bu göç hareketinin hem nüfus azalması hem de gidenlerin asimile olmalarına sebep olması üzerinde durmaktadır. Çünkü, Almanya'nın müstemlekesi yoktu, sonradan elde ettiği müstemlekelerde yoğun bir nüfusu besleyebilecek kabiliyete sahip değillerdi. Bu yüzden Almanya'dan çıkan Almanlar bir Alman müstemlekesine gidemiyorlar, en çok da Amerika'yı tercih ediyorlar ve böylece vatanlarıyla olan bağlarını zamanla kaybediyorlardı. Ancak bu göçler Almanya'nın sanayisinin güçlenmesiyle zamanla azalmıştır ve yılda 20-40 bin göç oranına düşmüştür²⁶.

Ve Almanya'nın ekonomik alandaki gelişmesi 1864'den 1871'e kadar olan siyasi değişikliklerin bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bunun neticesinde ticari mallar ve bunların taşınması için gerekli olan ulaşım da gelişme göstermiştir; Yolların sayısı artmıştır, posta işleri hızlanmıştır. 1835'de Nürnberg ile Fors arasında Almanya'nın ilk demiryolu inşa edilmiştir. 10 yıl sonra 1845'de demiryollarının toplamı 2130 km.yi bulmuştur. 1905'te bu toplam 53.000 km.ye, 1911'de 60.000 km.ye ulaşmıştır. Hal-i hazırda da yani 1913 yılı içinde Almanya bu

²³ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 43-44.

²⁴ İlber Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*, İstanbul, 2006, s.47.

²⁵ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 44-45; Ortaylı, *Osmanlı İmparatorluğu'nda...*, s.29.

²⁶ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 45-46.

konuda Avrupa devletleri arasında birinciliğe, dünyada da Amerika'dan sonra ikinciliğe ulaşmıştır. Bundan dolayıdır ki Faik Sabri Bey'e göre artık dünya sahnesinde 19. yüzyılın dağılık, bu dağılıktan dolayı da gücü azalan Almanya yoktur. 20. yüzyılın başlarında millet bilincinde olmayı başarabilen bir Almanya vardır²⁷.

Dolayısıyla, Almanya'da ekonomik alanlarda da oldukça büyük gelişmeler olmaya başlamıştır. Pek çok banka, şirket, fabrika açılmıştır. Faik Sabri Bey'e göre bunda 1870 muharebesinden sonra Almanların Fransızlardan aldıkları savaş tazminatı da etkili olmuştur. Sabri Bey Almanya'nın ekonomisindeki bu gelişme için şöyle bir karşılaştırma yapmaktadır; 1851'den 1871'e kadar 250 şirket kurulmuş ve bunların sermayesi 2 milyar 404 milyon markı bulmuştur. Halbuki, 1871'den 1874'e kadar olan savaş sonrası dönemde ise 3 milyar 306 milyon mark sermayeli 857 şirket kurulmuştur.

Yine, 1875-1895 arasında Almanya'da sanayi fabrikalarının sayısında %14 ve çalışan işçi sayısında da %59 artış olmuştur. Bu durum aynı zamanda Almanya'da sanayi artarken, tarımın azaldığını da göstermektedir. Çünkü 1882-1895 döneminde tarımla uğraşanların sayısında önemli derecede azalma olmuştur. Nüfusun % 39'u sanayi ile, % 36'sı tarımla uğraşmaktadır²⁸.

Özellikle 1900'lerden sonra Alman sanayisinde büyük gelişmeler olmuştur. Bu gelişmede üniversite mezunlarının önemli ölçüde etkisi olmuştur. Fabrika sahipleri, sahasında etkili olan bilginler ile çalışarak pek çok yeniliklerin ortaya çıkmasını sağlamışlardır. Aynı zamanda ticaret okullarının sayısı da oldukça fazladır. Bu okullarda öğrenim görenler, aldıkları eğitimi dış dünya ile karşılaştırma şansına sahip olabildikleri için ülkelerine döndüklerinde bu şansı gayet iyi kullanmışlardır²⁹.

Almanları biraz ağır ancak sağlam olarak tanımlayan Faik Sabri Bey, Almanlar hakkında başka tespitlerde de bulunmaktadır. O'na göre Almanlar, ciddi, çalışkan, kanaatkar, vicdanıyla çalışan, zevk ve sefaya düşkün olmayan, heves ile çalışan bir millettir. Aynı zamanda gerek aile gerekse toplum içinde bir askeri eğitim almış gibi davranışlara sahip olduklarını da ifade etmektedir. Hatta bu terbiyeye örnek olarak Faik Sabri Bey, Almanya'da topuklarını birbirine birden vurarak askerce bir vaziyet almak ve asker selamı vermenin genel bir adet olduğunu belirtmektedir. Ayrıca, Almanya'nın gelişmesinde, imparatorundan en küçük tebasına kadar her ferdin kendisini amele gibi görerek büyük bir işin meydana gelmesi için çalışmasında aranması gerektiğini de ifade etmektedir. Bu büyük iş ise, "Alman vatanının yükselmesi" dir³⁰.

Faik Sabri Bey, Almanlar kadar hiçbir milletin kendi şahsiyetini, toplumun menfaatleri doğrultusunda unutulmak gücüne sahip olmadığını

²⁷ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 46-47.

²⁸ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 47-49.

²⁹ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 49-52.

³⁰ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 53-54.

vurgulamaktadır.O'na göre, Almanlar birbirleriyle bu yüzden ittifaklar kurmakta zorlanmazlar. Hatta Almanya'da "Verein" adı verilen cemiyetlerin oldukça fazla olmasının sebebi de bu yüzdendir. Faik Sabri Bey, bu cemiyetlerin sayısı, buldukları yerler ve içerikleri hakkında ayrıntılı bilgiler de vermektedir. Bunlar sanayi, tarım, inşaat şirketleridir³¹.

Almanya'da cemiyet kurmak merakı o kadar ilerlemiştir ki, en hassas konularda bile cemiyetler oluşturulmuştur. Faik Sabri Bey, bu konu da kapıcı ve bekçi örneğini vermektedir. Bir ev sahibi anahtarını unutup evine giremediği durumlarda aylıklı tutulan bekçilerden yardım almaktadır. Yani, mesai bitiminde kapıcıyı bulamayacağından, mahallenin güvenliğinden sorumlu bulunan bekçiden evinin yedek anahtarını alarak kapısını açabilmektedir. Çünkü bu bekçiler güvenliklerinden sorumlu oldukları mahallelerdeki evlerin anahtarlarından birer tane kendilerinde saklamaktadırlar. Aynı zamanda bu bekçiler sayesinde Almanya'da hırsızlık olayları da oldukça azalmıştır. Faik Sabri Bey, bu konunun Almanların hayatı kolaylaştırmak konusunda büyük bir ilerleme gösterdiklerine dair güzel bir örnek olduğunu belirtmektedir.

Bununla beraber, Berlin'deki cemiyetlerin sayısı 2500'ü geçmektedir. Bunların çoğunluğu müzik, spor için kurulmuş olan cemiyetlerdir. Bunların arasında oldukça garip cemiyetler de göze çarpmaktadır. "Sağır ve Dilsiz Bisiklet Sürülür Cemiyeti", "Işık Meraklıları Cemiyeti", "Fakir Olmak İstemeyenler Cemiyeti" gibi. Hatta bu konuda Almanlar işi o kadar abartmışlardır ki, bu cemiyet kurma alışkanlığının yeterli olduğuna inananlar da, "Cemiyetler Aleyhinde Cemiyet" adında Berlin'de başka bir cemiyet kurmuşlardır. Hiçbir cemiyete girmek istemeyenler buna katılmışlardır. Faik Sabri Bey'e göre, Almanlarda oluşan ve kökleşen bu birleşmek ihtiyacını böylece bu cemiyete katılanlarda bu şekilde telafi etmiş olmaktadır³².

Faik Sabri Bey'e göre, Almanlar hem emretmesini hem de itaat etmesini çok iyi bildiklerinden, "Verein" adı verilen bu cemiyetler Almanya'da kolaylıkla ve ihtiyaç olduğundan kurulmaktadır³³.

Almanların yasaklara, kurallara çok bağlı olması Faik Sabri Bey'e bu konu hakkında değerlendirme yaptırmıştır. O'na göre, Almanlardaki bu itaat ruhu önce aileden sonrada okul eğitiminden gelmektedir. Almanlar boşa vakit geçirmemektedir. Sokaklarda gereksiz yere muhabbet edenler görülmemektedir³⁴.

Faik Sabri Bey'e göre Almanya'nın ilerlemesinde her şeyden önce ciddi ve istekle çalışıyor olmaları etkindir. O'na göre, Almanlar bu mevkilerini üç

³¹ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s.54-56.

³² Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 56-57.

³³ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 57.

³⁴ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 60-61.

karakterleri sayesinde kazanmışlardır; sebât, metanet ve kurallara uyma (discipline)³⁵.

Almanlar bu çalışmaları sonucunda en işlek yabancı limanlarının ticaretini bile ele geçirmişlerdir. İtalya'da Cenova, Brendizi; Avusturya'da Trieste; Flemenkte Rotterdam; Belçika'da Anvers; Fransa'da Le Havre limanları adeta birer Alman limanı olmuştur.

Ancak, Almanya sanayisini bu derece geliştirirken tarımını ihmal etmiştir. Öyle ki, gıda ürünlerini artık dışarıdan ithal etmeye başlamıştır. 1890'da sadece 1,5 milyar franklık gıda ürünü ithal ettiği halde bu miktar son yıllarda 4 milyar 905 milyon franka yükselmiştir. İstatistikler Almanya'da ithalatın ihracattan daha fazla olduğunu göstermektedir. Eğer Almanya tarım sektöründe bu açığı kapatamazsa sıkıntılı bir durum içine girebilecektir. Böyle bir durumda da dünyayı demir çemberler içine almak isteyen Almanya boğucu bir halka arasında kalacaktır. Bu durumda da ne Amerika gibi her türlü güce sahip olan, ne İngiltere, ne de Fransa gibi zengin sömürgeleri olan devletler zarar görecektir. Sanayisi ile tarımını dengeleyemeyen Almanya zaman içinde zor bir durumun içine girebilecektir³⁶.

Almanya için böyle bir durumu ortaya koyan Faik Sabri Bey, Almanya'nın çalışkan bir aile olduğunu altını bir kez daha çizerken, tarım ürünlerinde ithalata dayalı olduğunu da vurgulamaktadır. Almanya'nın bu duruma el koyması gerekmektedir. Aksi takdirde artan nüfusunun gıda ihtiyacını karşılayamaz hale gelecek, bu ihtiyaç da Doğu'ya göç yoluyla ya da büyük bir savaş neticesinde elde edilebilecektir³⁷.

Sonuç

Faik Sabri Bey'in vermiş olduğu bilgilerde kendisinde bir Almanya hayranlığı görülmektedir. 1913 yılı göz önünde tutulursa bunun pek şaşırtıcı olmaması gerekir. Çünkü bilindiği üzere I.Dünya Savaşı arefesi olan bu son yıllarda Osmanlı Devleti idarecilerinde Almanya'ya karşı bir yakınlık oldukça fazladır.

Faik Sabri Bey, 20.yüzyılın başlarında millet bilincinde olmayı başarabilen bir Almanya görmektedir ve bundan övgüyle bahsetmektedir. Kendisini etkileyen Almanlardaki bazı özelliklerden ilki '*onların hem emretmesini hem de itaat etmesini*' çok iyi bilmeleridir.

İkincisi, Almanya'nın ilerlemesinde her şeyden önce '*ciddi ve istekle çalışıyor*' olmaları, üçüncüsü de '*sebât, metanet ve kurallara uyma*' yı içeren üç karaktere sahip olmalarıdır.

³⁵ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 62.

³⁶ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 62-64.

³⁷ Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar, s. 64.

Sadece eleştiri doğrultusunda ise, Almanya'nın artan sanayi gücü karşısında tarımının geri kaldığı ve artan nüfusunun ihtiyacına cevap veremeyeceği, bir süre sonra da tarımda tamamen dışa bağımlı hale geleceği üzerinde oldukça durmaktadır. Hatta buna çözüm bulamazsa bu durumun Almanya'yı büyük bir savaşa götüreceğini ifade etmektedir.

Almanya'nın tarım ürünlerinde ithalata dayalı olduğunu vurgulayan Faik Sabri Bey, Almanya'nın bu duruma el koyması gerektiği, aksi takdirde artan nüfusunun gıda ihtiyacını karşılayamaz hale geleceği üzerinde ısrarla durmaktadır. O'na göre, bu ihtiyaç da ancak ya Doğu'ya göç yoluyla yada büyük bir savaş neticesinde elde edilebilecektir.

Yeni bir dünya savaşının kapıda olduğunu gören Faik Sabri Bey, Almanya'nın da bu savaşın dışında kalamayacağını fark etmiş gözükmektedir. Ancak, Almanya'nın savaşa girip girmemesi konusunda herhangi bir bilgi vermemektedir. Ayrıca konferansında da Osmanlı Devleti'nin Almanya ile ilişkileri hakkında da herhangi bir açıklama yapmamaktadır. Bu durum belki kendisinin böyle hassas bir dönemde iki ülke ilişkilerine zarar verecek bir açıklamadan kaçınmış olması ile izah edilebilir. Bunun yanında kendisinde bir Alman yakınlığı verdiği bilgilerde hissedilmektedir.

Ek-1:Faik Sabri Duran

http://www.fotoajans.com/turk_unlu/f/turk_unlu_f.htm

EK-2:

soldan saęa; B.Saffet Gaylangil, Faik Sabri Duran, Hamit Sadi Selen, Cemal Alagöz, Kemal Batu, Tahsin Özgüç.; (Alagöz, a.g.m.)

Kaynaklar

- Alagöz, Cemal Arif, “Faik Sabri Duran’ın Hayatı”, **Ulus**, Ankara, 1 Mayıs 1943.
- **Büyük Milletlerden Japonlar, Almanlar** (İki konferans), Konferans Kütüphanesi, 1329.
- **BOA**, Dahiliye Nezareti Evrakı (DH.EUM.SSM).
- Çalık, Ramazan, **Alman Basınında Milli Mücadele ve Mustafa Kemal Paşa (1919-1923)**, Ankara, 2004.
- Engin, M.Saffet, **İkinci Büyük Savaşta Almanyada Gördüklerim**, İstanbul, 1945.
- Koçak, Cemil, **Türk-Alman İlişkileri (1923-1939)**, Ankara, 1991, T.T.K. yay.
- Langlois vd., Georges, **20.Yüzyıl Tarihi**, İstanbul, 2000, nehir yay.
- Ortaylı, İlber, **İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı**, İstanbul, 1995, Hil yay.
- Ortaylı, İlber, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman Nüfuzu**, İstanbul, 2006, alkım yay.
- Sander, Oral, **Anka’nın Yükselişi ve Düşüşü (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme)**, Ankara, 2000, İmge Kitabevi.
- **Sultan Abdülhamid (Tahsin Paşa’nın Yıldız Hatıraları)**, İstanbul, 1990, Boğaziçi yay.
- **Türkiye Büyük Millet Meclisinin 2 Ağustos 1944 Tarihli Toplantısı**, y.y.y., 1944, Başvekalet Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü yay.
- **21. Yüzyılda Sultan II.Abdülhamid’e Bakış**, (haz: Mehmet Tosun), İstanbul, 2003, Acar yay.

İnternet adresleri;

- http://www.kenthaber.com/Arsiv/IzBirakanlar/Istanbul/Uskudar/IzBirakan_1474.aspx (14.06.2007);
- Ramazan Özey, “ Osmanlı Ortaöğretiminde Coğrafya”, <http://www.ramazanozey.net/yazilar/yazidetay.asp?id=166> (14.06.2007).
- <http://www.byegm.gov.tr/yayinlarimiz/AyinTarihi/1947.htm>(14.06.2007).
- http://www.tck.org.tr/corporate_index.php?corporate_id=13&action=read(14.06.2007).
- Şefika Kurnaz, “ Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Kadınların Eğitimi”, <http://www.yayim.meb.gov.tr/dergiler/143/14.htm>(14.06.2007).
- <http://www.golge-fanzin.com/forum/viewtopic.php?=&p=201>(14.06.2007).
- <http://www.genelkultur.ansiklopedisi.net/zekeriya-sertel/7822> (14.06.2007).
- http://www.fotoajans.com/turk_unlu/f/turk_unlu_f.htm.